

Får utlandsfödda betalt för sin utbildning och sina kunskaper i svenska?

nr 3 2007 årgång 35

Artikeln studerar vilken avkastning utlandsföddas utbildning och kunskaper i svenska ger på den svenska arbetsmarknaden. Resultaten visar tydligt att individuella kvalifikationer spelar en viktig roll i integrationsprocessen. Högre utbildning har stor betydelse för individens framgång på arbetsmarknaden oavsett var i världen man är född. Goda kunskaper i svenska ökar kraftigt chansen till arbete och vilken lön man kan förvänta sig. Intervjuer med arbetsgivare visar också på dessa faktorer betydelse vid anställningar.

I den svenska debatten kring integrationen på arbetsmarknaden kan man urskilja två huvudlinjer: de som hävdar att orsakerna till problemen ligger i arbetsgivarnas diskriminerande attityder och ovilja att se kompetensen hos alla sökande, och de som menar att många utlandsfödda helt enkelt saknar de färdigheter som efterfrågas på arbetsmarknaden. Båda ståndpunkterna finner stöd i empiriska observationer. Det är ett välbelagt faktum att invandrade med en viss utbildning inte har samma möjligheter att få ett arbete som infödda med motsvarande utbildning. När invandrade får ett arbete är det dessutom ofta mindre kvalificerat och sämre betalt än de arbeten som innehas av jämförbara infödda. Dessa mönster tolkas ofta som en indikation på diskriminering. Å andra sidan kan man peka på att endast hälften av dem som är berättigade till svenska för invandrare faktiskt påbörjar undervisningen, och att endast en tredjedel av dessa fullföljer den. Det finns alltså anledning att tro att begränsade kunskaper i svenska språket utgör ett hinder för många.

Med tanke på antalet utredningar och forskningsstudier som har gjorts på området och hur mycket resurser som satsas på undervisning i svenska och annan kompletterande utbildning är det förvånande att så få studier har ställt den fråga som behandlas i denna artikel: Ökar en individs chans till arbete eller högre inkomst om han/hon investerar i mer utbildning eller i mer kunskaper i svenska? Så gott som alla svenska studier har fokuserat på den "oförklarade" skillnaden mellan olika grupper (i typfallet infödda och olika grupper av utlandsfödda). Vi jämför i stället individer med en given bakgrund men med olika nivå på utbildning respektive kunskaper i svenska.

Frågan är relevant av flera skäl. Om kunskaper i svenska språket inte ökar individens chanser på arbetsmarknaden finns det anledning att diskutera hur mycket resurser samhället ska spendera på svenskundervisning för vuxna.¹ Om invandrades investeringar i utbildning inte ger någon avkast-

DAN-OLOF ROTH OCH OLOF ÅSLUND

Dan-Olof Rooth är verksam vid Högskolan i Kalmar och är docent i nationalekonomi. Han är även extern forskningsledare vid SNS. danolof.rooth@hik.se

Olof Åslund är verksam vid IFAU och är docent i nationalekonomi. Han är även extern forskningsledare vid SNS. olof.aslund@ifau.uu.se

Denna artikel baseras på Rooth och Åslund (2006). Vi hänvisar till den publikationen för detaljer kring data och metod samt för en fullständig resultatredovisning.

ning måste vi söka orsakerna till detta – saknar t ex arbetsgivarna verktyg för att bedöma värdet av utländska utbildningar? Det är också möjligt att diskriminering bidrar till att kvalifikationer inte påverkar individens möjligheter på arbetsmarknaden. Om resultaten däremot visar att det finns en betydande avkastning på utbildning och kunskaper i svenska är det viktigt att detta blir känt. Annars riskerar vi en situation där individer avstår från investeringar i humankapital på grund av att de felaktigt tror att dessa inte kommer att förbättra deras position på arbetsmarknaden.

Sverige har i ett internationellt perspektiv mycket god tillgång på registerdata över inkomster, utbildning, familjeförhållanden, bostadsort osv. Vår analys av sambandet mellan utbildning, arbete och inkomster baseras på ett material från SCB som innehåller hela Sveriges befolkning år 2001. Tanken är här att studera om sambanden ser olika ut för infödda och olika grupper av invandrade, vilket möjliggörs av det heltäckande datamaterialet. För direkta mått på språkkunskaper är dock även svenska forskare hänvisade till enskilda undersökningar, där antalet observationer är lägre. Vi använder här tre datamaterial insamlade vid olika tillfällen för olika populationer. Genom att analysera olika material på ett enhetligt sätt får vi en bättre bild av sambandet mellan svenska språket, arbete och inkomster. Vi kommer också att relatera de kvantitativa resultaten till svaren på enkäter som ställts till arbetsgivare om synen på utbildning och språkkunskaper och deras betydelse på arbetsmarknaden.²

Nästa avsnitt beskriver den teoretiska basen samt valet av empirisk metod. Det efterföljande avsnittet behandlar sambandet mellan utbildning och individens ställning på arbetsmarknaden. Därefter studerar vi hur invandrades kunskaper i svenska språket ser ut och hänger samman med samsättning och löner. Artikeln avslutas med en sammanfattande diskussion.

1. Från teori till empiri

En grundläggande tanke i humankapitalteorin är att individen kan påverka sitt kapital genom investeringar. För att vara beredd att investera krävs en kompensation i form av högre lön och minskad risk för arbetslöshet, eftersom utbildning av olika slag ofta innebär direkta utgifter och dessutom förlorad inkomst under studietiden. Då både språkkunskaper och utbildning är viktiga delar av en individs kvalifikationer, är det rimligt att förvänta sig ett positivt samband mellan dessa faktorer och en individs ställning på arbetsmarknaden. För svenska språket understryks detta av att den svenska ekonomin omvandlats till att vara mer tjänste- och serviceorienterad än tidigare. Det typiska industrijobbet under 1960-talet, som sällan krävde några omfattande kunskaper i det svenska språket, förekommer nu i betyd-

¹ Kunskaper i svenska fyller naturligtvis andra funktioner, men integration på arbetsmarknaden är rimligen en viktig del av målet med undervisningen.

² Enkäterna ställdes till två grupper av svarande: (i) Högt uppsatta personalchefer i Sveriges 200 största företag och myndigheter; (ii) Chefer inom Stockholms läns landsting. Se Rooth och Åslund (2006) för vidare information om undersökningen.

ligt mindre omfattning. Det kan därför antas att goda kunskaper i svenska har blivit ett allt viktigare kriterium vid nyanställningar av utrikes födda.

Sedan 1990-talet har vi sett en ökande avkastning på utbildning på den svenska arbetsmarknaden (Björklund m fl 2003). Finns det anledning att tro att detta inte gäller utlandsfödda i samma utsträckning som infödda, i bemärkelsen att den förstnämnda gruppen har lägre avkastning på utbildning? En rimligen viktig faktor är den utländska utbildningens överförbarhet, dvs om innehållet i en utbildning svarar mot de krav som ställs på den svenska arbetsmarknaden. Så gott som all utbildning har något landsspecifikt inslag som inte har samma värde i andra länder. Det kan röra sig om arkitekters kunskaper om regleringar rörande husbyggnationer, läroplaner i skolan som påverkar lärarens arbete, behandlingsmetoder och rekommendationer inom vården osv. Naturligtvis varierar överförbarheten kraftigt mellan utbildningar. Jämför t ex en dataprogrammerare och en jurist. Om än något förenklat är datorn och dess programspråk liknande över hela världen, varför en person med goda kunskaper om datorer som mest behöver lära sig det nya landets språk för att kunna söka arbete som dataprogrammerare. Juristen behöver, förutom att lära sig språket, investera i en omfattande omskolning eller vidareutbildning, då de juridiska systemen ofta skiljer sig mycket mellan länder.

Hur mäter vi avkastningen på språkkunskaper och utbildning? På 1970-talet utvecklade Jacob Mincer (1974) den modell som med tiden skulle bli arbetsmarknadsekonomens standardmetod för att studera hur humankapitalet påverkar individers löner. Den grundläggande sk Mincer-ekvationen relaterar lönen för en individ till antalet år av utbildning och mängden arbetslivserfarenhet.³ Varje år av extra utbildning förväntas resultera i ett lönepåslag. Även om Mincer specificerade modellen för att studera löner går det lätt att överföra principen till att även studera sysselsättning och årsinkomster. Det är också konceptuellt enkelt att inkludera språkkunskaper bland de variabler som förklarar individens ställning på arbetsmarknaden. De resultat som presenteras nedan bygger på skattningar av denna typ av modeller.

Att få fram en trovärdig skattning på *effekten* av språkkunskaper och utbildning på individens ställning på arbetsmarknaden har dock sina svårigheter. Bland arbetsmarknadsekonomer finns en lång diskussion om hur stora *selektionsproblem* som finns i dessa studier. Grundproblemet är om vi verkligen kan tro att det enda som skiljer två grupper åt är den faktor vi är intresserade av, t ex kunskaper i svenska språket eller mängden utbildning. Om det är så att vissa personer har lättare för att lära sig (eller högre

³ Mincerekvationen specificeras som $\ln \text{Lön}_i = \alpha + \beta * \text{Utbildning}_i + \delta * \text{Arbetsfarenhet}_i + \lambda * \text{Arbetsfarenhet}_i^2 + \eta * X_i + \varepsilon_i$, där α är en konstant som anger lönen för "utbildad" arbetskraft, β är en skattad koefficient som anger hur stor avkastning i form av lön som individen erhåller för ytterligare ett års utbildning (utbildning och arbetsfarenhet anges i antal år), och ε_i är en slumpterm med väntevärde noll. I vektorn X inkluderas antalet barn, om personen är gift och, för invandrade personer, vistelsetid i Sverige och födelse land som ytterligare förklarande variabler.

ambition) både i skola och arbete, och därmed lär sig språket bättre, utbildar sig mer och dessutom i högre grad kommer in på arbetsmarknaden, riskerar vi att felaktigt tillmäta språk och utbildning för stor betydelse. De estimerade effekterna kommer i detta fall inte enbart att mäta hur bättre språkförmåga och högre utbildning påverkar sysselsättning och inkomster, utan delvis också fånga upp effekter av motivation och allmän förmåga. För språkkunskaper kan det dessutom finnas ett omvänt orsakssamband – att ha ett arbete kan leda till att personen lär sig språket snabbare.

Denna metoddebatt är långt ifrån avslutad. Exempelvis visar Öckert (2002), med svenska data, att avkastningen på högre utbildning är betydligt lägre än vad som framkommer med standardmetoder. Å andra sidan finner Card (1999) efter en genomgång av den litteratur som via olika metoder försöker hantera selektionsproblemen att standardmodellen träffar ungefär rätt. För språkkunskaper drar Dustmann och van Soest (2001, 2002) liknande slutsatser. Därmed är de resultat som presenteras i denna artikel i första hand att betrakta som en beskrivning av hur inkomster och sysselsättning samvarierar med utbildning och kunskaper i svenska. Humankapitalteorins tydliga implikationer kombinerade med resultaten från den internationella forskningen gör dock att det är rimligt att tro att det åtminstone till viss del rör sig om orsakssamband.

2. Antalet utbildningsår, sysselsättning och inkomster

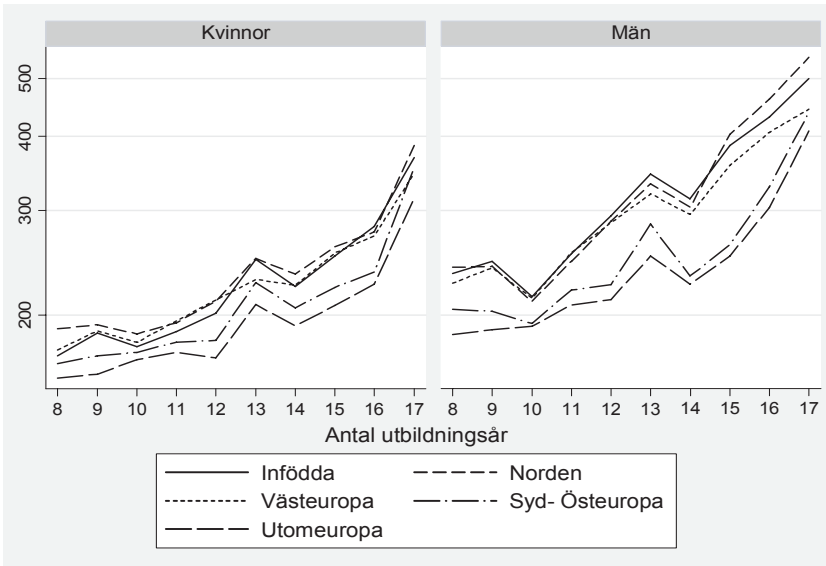
Syftet med analysen är att mäta avkastningen på utbildning och hur denna varierar mellan olika grupper av utrikes födda och infödda. Vi har därför delat in individerna i fem födelselandsgrupper: Sverige, Norden, Västeuropa, Syd- och Östeuropa samt Utomeuropa.⁴ Indelningen kan naturligtvis diskuteras men det är nödvändigt att använda en ganska grov indelning för att nå överblickbara resultat. Det är också väl känt att skillnader i ställningen på arbetsmarknaden i stor utsträckning sammanfaller med denna typ av indelning.

Figur 1 visar genomsnittliga inkomster bland män och kvinnor efter antal utbildningsår och födelseregion.⁵ Det är helt klart att i samtliga grupper stiger inkomsten med antalet utbildningsår. Inte oväntat placerar sig gruppen Utomeuropa lägst bland både kvinnor och män. Infödda, personer från de andra nordiska länderna eller övriga Västeuropa har jämförbara inkomster för respektive utbildningsnivå. Män har föga överraskande högre genomsnittsinkomster än kvinnor och ser även ut att ha en brantare inkomstkurva, dvs den stiger mer med antal utbildningsår.

Figuren illustrerar också hur vi bör se på de invandrades avkastning på utbildning. För att ta det tydligaste exemplet jämför vi inkomsterna för

⁴ Se Rooth och Åslund (2006) för en beskrivning av datamaterialet.

⁵ Observera att värdena anges i kr men att skalan är logaritmisk, dvs att avståndet på y-axeln mellan olika absoluta inkomstnivåer minskar med ökad inkomst. Genom att denna skala används visar figurerna samma samband som den ekonometriska analysen nedan.

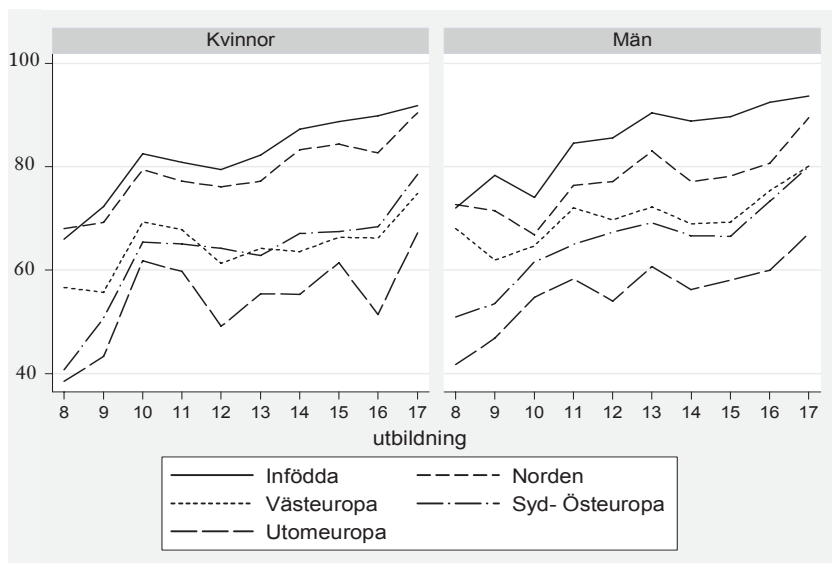
Figur 1
Genomsnittsinkomster 2001 efter kön, födelseregion och antal utbildningsår. Tusental kr

Källa: Rooth och Åslund (2006).

infödda män med män födda utanför Europa. Det är helt klart att inkomsterna i den senare gruppen är avsevärt lägre än i den förra för varje given utbildningsnivå. Skillnaden är mellan 20–30 procent. I den mening att inkomsterna inte är lika för personer med motsvarande antal utbildningsår har alltså denna grupp av utlandsfödda inte samma ”avkastning på utbildning”. Svaret blir däremot inte lika självklart om vi ställer frågan utifrån det beslutsproblem på vilket Mincer baserade sin analys, dvs om det för en given individ lönar sig att investera i ytterligare utbildning. Bland männen i gruppen Utomeuropa har de med 8–10 års utbildning en genomsnittlig förvärvsinkomst runt 190 000 kr. Med 15–16 års utbildning ligger inkomsten i stället runt 250 000–300 000 kr per år. Om vi tolkar skillnaden i inkomst som avkastningen på att ha investerat i såväl en gymnasie- som en högskoleutbildning är det uppenbart att utbildning lönar sig även för personer med utomeuropeisk bakgrund.

Figur 2 visar motsvarande samband för sysselsättning i stället för inkomst. Det är ur ett teoretiskt perspektiv inte lika självklart att sannolikheten att vara i arbete beror av mängden utbildning. Om vi tänker oss en helt uppdelad arbetsmarknad där de högt utbildade och lågt utbildade aldrig konkurrerar om samma arbeten, kommer det att vara utbud, efterfrågan och institutioner på respektive delarbetsmarknad som styr sysselsättningsgraden. Däremot är arbetslösheten erfarenhetsmässigt ofta lägre bland personer med högre utbildning, vilket delvis kan förklaras av att dessa kan välja att acceptera mindre kvalificerade arbeten medan de med lägre utbildning inte har tillgång till högkvalificerade arbeten. I figuren finner vi också att situationen på arbetsmarknaden tenderar att vara bättre ju fler år av utbildning individen har, men att sambandet inte är lika tydligt som för inkomster.

Figur 2
Andelen sysselsatta 2001 efter kön, födelseregion och antal utbildningsår. Procent

Källa: Rooth och Åslund (2006).

En ekonometrisk analys som tar hänsyn till faktorer som potentiell arbetslivserfarenhet och familjeförhållanden bekräftar de mönster som framkommer i figur 1 och 2 (se Rooth och Åslund 2006). För samtliga grupper finner vi en betydande avkastning på utbildning. Sannolikheten för män att vara i arbete ökar med 1–1,5 procentenheter för varje extra år i utbildning, för kvinnor är sambandet ännu något starkare. Enligt skattningarna ökar förvärvsinkomsten med ungefär 6 procent per utbildningsår. Det visar sig också att betydelsen av utbildning för chanserna att ha ett arbete ofta är starkare i grupper där många har svårt att etablera sig på arbetsmarknaden. Jämfört med andra personer med samma bakgrund är det t ex viktigare för en person född utanför Europa att ha en lång utbildning än vad det är för infödda att ha det. När det gäller inkomster pekar resultaten i de flesta fall på förhållandevis likartad men något lägre avkastning för invandrade jämfört med infödda. Resultaten ger därför inget stöd åt dem som menar att arbetsgivare inte beaktar invandrares utbildning vid anställningar.

Avkastningen på antal utbildningsår uppdelat per födelseregion säger inget om huruvida avkastningen varierar beroende på om utbildningen genomförts i Sverige eller utomlands. För att kunna studera denna fråga delade vi in gruppen utrikes födda i de som vid invandringstidpunkten var 0–16 år och de som var 17 år eller äldre. Den senare gruppen indelades också efter om personerna investerat i kompletterande svensk utbildning eller inte. Den första gruppen har (i de flesta fall) en svensk gymnasial/eftergymnasial utbildning, givet att de läste vidare efter grundskolan. Denna grupp är intressant att studera separat eftersom dess resultat visar på värdet av svensk utbildning för personer med utländsk bakgrund men med helt svensk utbildning efter grundskolan.

En stor andel av de utrikes födda har åtminstone delvis en svensk utbildning. Självklart gäller detta dem som kommit som unga, men också dem som invandrat till Sverige i vuxen ålder. Om arbetsgivare har svårt att värdera utländska utbildningar, skulle man kunna förvänta sig att enbart utländsk utbildning har en låg eller bristande avkastning. Det allmänna mönstret är att avkastningen på utbildning, för såväl sannolikheten att vara sysselsatt som för inkomsten, är betydande oavsett om utbildningen genomförts i Sverige eller i ett annat land. I allmänhet är den dock något lägre för utländska utbildningar. Möjliga förklaringar till detta resultat är att den kompletterande svenska utbildningen har ökat den utländska utbildningens överförbarhet till den svenska arbetsmarknaden och/eller att viss extra svensk utbildning fungerar som en signal om individens produktivitet/kunskaper.⁶ Speciellt hög är avkastningen på utbildning för dem som invandrat till Sverige i ung ålder (0–16 års ålder), t o m högre än den för infödda. Resultatet kan tolkas som att utbildning, i ännu högre grad än för infödda, är nyckeln till bättre arbeten för denna grupp.

Om vi i stället analyserar inkomstskillnader mellan infödda och invandrade med en given inriktning och nivå på utbildningen tenderar det att vara så att skillnaderna är störst i de fall där överförbarheten är låg (jurister) och minst där det finns tydliga kriterier för validering och komplettering (läkare och sjuksköterskor). Det senare resultatet får också stöd av enkät-svar redovisade i Rooth och Åslund (2006), där arbetsgivare uppger att de ser utländsk utbildning som användbar, men att det finns betydande problem i att bedöma innehållet och kvaliteten vilket gör att man efterfrågar bättre fungerande valideringssystem som ett stöd för detta.

3. Kunskaper i svenska, sysselsättning och löner

Kunskaper i värdlandets språk kan ha stor betydelse för invandrades möjlighet att etablera sig och avancera på arbetsmarknaden. Förmågan att kommunicera i tal och skrift är en självklar del av humankapitalet, och borde därför direkt påverka både chansen att ha ett arbete och lönen. Av svaren på de frågor vi ställt till arbetsgivare i privat och offentlig sektor är det också tydligt att de flesta (men inte alla) ser svenska språket som en viktig förutsättning. Det är också möjligt att personer med bättre kunskaper i svenska språket i större utsträckning kan ”signalera” sin kompetens än personer med sämre språkkunskaper och därför nå bättre positioner på arbetsmarknaden. Därmed kanske det är extra viktigt för högutbildade att lära sig svenska. Goda kunskaper i svenska kan också innebära att personen i lägre utsträckning utsätts för diskriminering och därmed har tillgång till den primära arbetsmarknaden.

Det finns en förhållandevis omfattande internationell forskning om hur språkkunskaper påverkar utrikes föddas position på arbetsmarknaden.

⁶ Man bör dock vara en aning försiktig vid tolkningen av dessa resultat eftersom de även kan bero på att gruppen som investerat i en svensk utbildning är en speciell grupp och att resultatet inte har med viss svensk utbildning att göra.

Pionjärarbetena genomfördes i USA där exempelvis studierna av Gwartney och Long (1978), Carliner (1980) och Borjas (1984) kan nämnas. Under de senaste åren har det även genomförts studier på skandinaviska data, se exempelvis Larsson (1999) för Sverige och Constant och Schultz-Nielsen (2004) för Danmark. Sammanfattningsvis visar studierna att individens avkastning på att lära sig destinationslandets språk är relativt hög.

De flesta (tidiga) studierna använde sig av att intervjupersonen själv fått gradera sin förmåga att tala mottagarlandets språk. Att använda självupplevd språkförmåga har dock visat sig vara problematiskt eftersom förekomsten av mätfel i denna variabel tenderar att underskatta effekten av språkkunskaper på arbetsmarknadsutfall (se Dustmann och van Soest 2001). Senare studier har därför ofta låtit intervjuaren göra en bedömning av hur respondenten talar, eller använt ett testinstrument för att mäta individens läskunskaper. Därmed erhålls en mer objektiv bedömning av den intervjuade personens språkkunskaper. I detta avsnitt återges resultat för avkastningen av svenska språkkunskaper för utrikes födda utifrån tre olika datamaterial för perioden 1993 till 2003. Poängen med att studera tre förhållandevis aktuella svenska datamaterial med jämförbart innehåll är för att se om de olika datamaterialen ger en enhetlig bild av hur språkkunskaper påverkar människors möjligheter på arbetsmarknaden. I så fall är resultaten mer trovärdiga.

Det tidigaste materialet, Invandrarundersökningen (IU), är en intervjuundersökning av 1 123 personer födda i Chile, Finland, Iran eller Polen och samlades in under 1993 av Anders Lange vid CEIFO (Stockholms universitet). Det andra materialet, International Adult Literacy Survey (IALS), är en intervjuundersökning av ett slumpmässigt urval av den svenska befolkningen och samlades in under 1995 och 1998 av Mats Myrberg vid Linköpings universitet. Materialet innehåller 546 utrikes födda personer. Det tredje och sista materialet samlades in av Dan-Olof Rooth under 2003 inom projektet IASS (Invandrares Arbetsmarknad, Språkkunskaper och Sociala nätverk). I denna studie intervjuades 559 män som invandrat från Chile, Etiopien, Iran eller Rumänien. Eftersom alla studierna innehåller uppgifter om intervjupersonen var sysselsatt eller inte vid intervjutillfället används detta mått som vårt primära utfallsmått. Förmågan att tala svenska bedöms i IU och IASS av intervjuaren, medan förmågan att läsa på svenska bedöms i IALS och IASS via ett lästest.

Kategoriseringen till olika språknivåer kan alltid diskuteras utifrån huruvida instrumentet (intervjuarens bedömning/lästestet) verkligen mäter en god respektive dålig språkförmåga. Det går att fråga sig vad som i en absolut mening innebär goda respektive dåliga kunskaper. Det viktiga för denna studie är dock inte vad kategoriseringen exakt mäter utan att det finns en variation inom gruppen utrikes födda i språkförmåga, och att rangordningen mellan nivåerna är rättvisande (dvs att 4 är bättre än 3 osv).

För att kunna åstadkomma en så bra jämförelse som möjligt mellan de olika datamaterialen har följande restriktioner gjorts i data: Individerna ska

Tabell 1
Andelen på respektive språknivå, 1993–2003. Procent

	IU	IALS	IASS	IASS
	Tala	Läsa	Tala	Läsa
Språknivå:				
1: Mycket dåligt	3,6	32,3	8,1	17,6
2: Dåligt	9,0	33,5	27,9	10,9
3: Bra	46,2	25,9	55,6	28,5
4: Utmärkt	41,3	8,4	8,4	43,0
Andel "Bra/utmärkt":	87,5	34,3	64,0	71,5
Antal observationer	812	251	559	505

Not: Språknivån i invandrarundersökningen (IU) är bedömd av intervjuare där 1=mycket dålig, 2=ganska dålig, 3=ganska bra, 4=utmärkt nästan som infödd; i IALS/IASS bedöms läsförmågan via ett test där 3 motsvarar läskunskaper i grundskolans årskurs nio. Språknivå 1 och 2 utgör dåliga kunskaper medan 4 anger bra kunskaper. I IASS är förmågan att tala svenska bedömd av intervjuaren där 1=kraftig brytning och dåligt ordförråd, 2=talar med brytning och begränsat ordförråd, 3=talar korrekt svenska men med brytning, 4=talar nästan utan brytning (svensk dialekt). I IASS-studien är det en större andel som läser bra än som talar bra. Detta gäller även de 505 personer som vi har uppgift om läskunskaper för. I den gruppen talar 65,3 procent bra eller utmärkt.

Källa: Rooth och Åslund (2006).

vid måttillfället (i) vara i åldern 25–55 år; (ii) ha varit bosatta i Sverige minst fem år; samt (iii) ha invandrat till Sverige efter 17 års ålder. Detta innebär att 812 personer analyseras i IU, 251 personer i IALS och 559 personer i IASS.

Kunskaper i svenska bland utrikes födda

Tabell 1 visar hur respondenterna i de tre olika studierna fördelat sig på fyra kategorier av språkförmåga. Ett första konstaterande är att det finns stora skillnader inom och mellan datamaterialen. I Invandrarundersökningen talar 88 procent en bra eller utmärkt svenska medan motsvarande andel i IASS-studien är 64 procent. När det gäller att läsa svenska når endast 34 procent i IALS nivån bra eller utmärkt, medan hela 71 procent läser på den nivån i IASS-studien. Att andelen som presterat "bra" eller "utmärkt" varierar mellan studierna kan bero på en mängd faktorer. Det finns skillnader mellan urvalen i genomsnittlig tid i Sverige, graden av likhet mellan gruppens modersmål och svenskan, samt genomsnittlig utbildningsnivå (se Rooth och Åslund 2006). Det är också möjligt att de olika undersökningarna har varierande grad av selektionsproblem beträffande vilka som faktiskt accepterar att delta i undersökningen. Här är det dock viktigt att påpeka att vi studerar sambanden inom respektive urval.

Med IALS-materialet kan vi visa att människor i allmänhet (oavsett om man är född i Sverige eller i ett annat land) tenderar att överskatta sin egen språkliga förmåga, i förhållande till vad som framkommer vid ett lästest eller vid en bedömning i en intervju. Detta utgör ett problem om individer därmed inte ser förbättrade kunskaper i svenska som en möjlighet till en starkare

ställning på arbetsmarknaden. Näringsdepartementet (2004) visar också att arbetsförmedlare ser bristande kunskaper i svenska som ett större problem för utlandsfödda arbetssökande än vad de arbetssökande själva gör.

Samtidigt kan man ifrågasätta om ”objektiva” mått ger en helt rättvis bedömning, eftersom vissa tidigare studier finner att brytning och bristande språkkunskaper ofta sammankopplas (Boyd 2004). I många fall är det svårt att se att brytningen faktiskt utgör ett hinder för att utföra ett arbete, och det finns också de som menar att man i Sverige är särskilt intolerant mot vissa typer av brytningar. Debatten om synen på språket är sannolikt viktig som ett sätt att förändra attityder, men samtidigt går det inte att komma ifrån att så länge en arbetsgivare uppfattar vissa saker som tecken på bristande kunskaper i svenska kommer detta att påverka individens möjligheter på arbetsmarknaden. Även om de intervjudömningar som används som indikationer på talförmåga inte är helt korrekta, så ligger de troligen ganska nära den måttstock som gäller vid arbetssökande.

I arbetsgivarnas svar på frågor om vad som utgör en acceptabel nivå på svenskkunskaperna är det typiska svaret att man accepterar brytning och ett fåtal språkfel i tal och skrift. Det är ingen allmän uppfattning bland de tillfrågade att bristande svenskkunskaper utgör ett hinder för utlandsfödda att arbeta i organisationer, men upp till var femte anger att så är fallet i hög utsträckning. Många uppger också problem med att bedöma språkkunskaper utifrån en skriftlig ansökan. Detta skulle kunna förorsaka en statistisk diskriminering där ansökningar från utlandsfödda sorteras bort eftersom arbetsgivaren inte har möjlighet att avgöra den enskilda sökandens kunskaper i svenska.

Kunskaper i svenska och framgång på arbetsmarknaden

Vi övergår nu till att studera hur svenskkunskaper påverkar möjligheterna till sysselsättning. Det är intressant att notera att en stor andel av dem som läser och talar en mycket dålig svenska ändå är sysselsatta (exempelvis 23 procent i IU och 38 procent i IALS). Att kunna kommunicera på svenska är alltså ingen absolut nödvändighet för att arbeta i Sverige. Förklaringen ligger inte i att dessa personer är anställda hos andra invandrare med samma modersmål eller att de i stället använder engelska som kommunikationsspråk. Detta innebär att vissa arbetsgivare ser andra kvalifikationer än svenska språket som avgörande för om personen ska anställas eller inte.

Skattningarna i tabell 2 visar dock att goda språkkunskaper ger en avkastning i form av högre chanser till sysselsättning. I genomsnitt finner vi att tala bra svenska innebär i storleksordningen 10 procentenheter högre sannolikhet att vara sysselsatt. Resultaten är också relativt stabila när fler kontroller inkluderas (jämför modell 1 och 2). Detta talar för att vi faktiskt fångar ett orsakssamband mellan språk och sysselsättning.⁷

⁷ Resonemanget är som följer: Om skattningarna inte påverkas av att vi inkluderar observerade faktorer som vi vet är kopplade både till språk och sysselsättning, så minskar detta oron för att icke-observerade faktorer ska påverka skattningarna.

Tabell 2
Ökad sannolikhet
att vara sysselsatt om
personen talar/läser
bra. Procentenheter

	Tala: IU		IASS		Läsa: IALS		IASS	
	Mod 1	Mod 2	Mod 1	Mod 2	Mod 1	Mod 2	Mod 1	Mod 2
Ökad chans till sysselsättning	13,3	6,6	10,1	9,2	23,5	12,4	11,3	10,1
Kontroll för X	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja
Antal obs	812	812	559	559	251	251	505	505

Not: Resultat från regressionsanalys där den beroende variabeln sysselsättning relateras till språkkunskaper och ett antal bakgrundsvariabler. I modell 1 inkluderas inga ytterligare variabler förutom språkvariabeln. Modell 2 inkluderar även kontroll för X=kön, ålder, antal år i Sverige samt födelse/region, utbildningsnivå och boenderegion i Sverige. Alla värden, förutom IU Modell 2, är signifikant skilda från noll på 10-procentsnivån.

Källa: Rooth och Åslund (2006).

Det är rimligt att tro att det finns en liknande effekt för läsförmåga, men det är inte självklart att den är precis likadan. Det går att tänka sig att det finns vissa arbeten där läsförmåga är så gott som irrelevant. Samtidigt är den en absolut förutsättning för att ta till sig viss typ av information, medan tal lättare kan ersättas eller kompletteras av ett annat språk och andra sätt att kommunicera. Vi finner dock att sambanden även här pekar på ungefär 10 procentenheters skillnad i sannolikheten att ha ett arbete. För IALS minskar skattningarnas storlek när vi ökar antalet kontrollvariabler, men för modell två är de beräknade effekterna likartade för de två materialen. Det existerar således ett tydligt och statistiskt signifikant samband mellan tal/läsförmågan och individens sysselsättningsstatus.

Den jämförelse som görs här gäller inom gruppen utlandsfödda. En relaterad fråga är om skillnader i kunskaper i svenska kan förklara skillnaden i sysselsättning mellan infödda och invandrade? Om vi gör tankeexperimentet att de invandrade har samma fördelning på kunskaperna som den infödda befolkningen, men har samma chans som förut till arbete vid varje språknivå,⁸ visar det sig att mer än halva sysselsättningsgapet mellan infödda och invandrade faktiskt kan förklaras av skillnaderna i svenskkunskaper (Rooth och Åslund 2006).

Analysen har hittills fokuserat på om språkkunskaper påverkar chansen att ha ett arbete, vilket som helst. Lönen kan sägas utgöra ett mått på hur bra ett arbete är. För ett av datamaterialen, IASS-studien, har vi uppgift om timlönen på nuvarande jobb. När vi skattar sambandet mellan timlön och förmågan att tala respektive läsa svenska framkommer ett mönster som liknar det för sysselsättning: de som talar en bra svenska och de som har en god läsförmåga har ca 10 procent högre lön än de som talar eller läser dåligt. Detta stämmer också väl överens med resultaten från internationella studier.

⁸ Detta gör att vi isolerar effekten av svenska språket, men tillåter möjligheten att invandrade på en given språknivå fortsätter att ha en lägre sysselsättningsgrad än infödda på samma språkliga nivå, exempelvis genom att de drabbas av diskriminering i någon form.

Sambanden mellan språk och lön i Sverige liknar alltså dem i andra länder.

Det är tänkbart att akademiker har mer att vinna på att investera i goda språkkunskaper. En stor del av de bäst betalda jobben förutsätter högre utbildning men ställer också större krav på svensk språkförmåga. Språket blir därför en nyckel till de jobb som man har utbildningskvalifikationer för. Därmed bör språkinvesteringar ge större lönemässig avkastning för högt utbildade. Vår analys ger en tydlig indikation på att detta är fallet. Sambandet mellan talad svenska och sysselsättning ser ungefär likadant ut för akademiker som för övriga. Däremot är löneskillnaderna bland akademiker större mellan de som talar bra svenska och de som inte gör det. I genomsnitt skiljer det ungefär 30 procent mellan gruppernas löner. Även om man ska ha i åtanke att orsakssambandet kan vara det omvända (dvs att få ett kvalificerat arbete gör att man lär sig språket bättre), är ändå resultaten helt i linje med vad vi skulle förvänta oss utifrån grundläggande humankapitalteori.

4. Sammanfattning och diskussion

Ett stort antal studier har konstaterat att det finns stora skillnader på arbetsmarknaden mellan svenskfödda och olika grupper av utrikes födda. Detta kan förklaras av en mängd olika faktorer, från att de invandrade har lägre kvalifikationer i något avseende till att de diskrimineras på arbetsmarknaden. I stället för att i första hand försöka beskriva eller förklara varför det finns skillnader mellan grupper, fokuserar denna artikel på avkastningen på utbildning och kunskaper i svenska språket utifrån ett individperspektiv: tjänar en person med en viss bakgrund på att utbilda sig och tillgodogöra sig det svenska språket?

Resultaten är tydliga. Utbildning har stor betydelse för framgången på arbetsmarknaden oavsett var i världen man är född. Goda kunskaper i svenska ökar kraftigt chansen till arbete och vilken lön man kan förvänta sig. Arbetsgivare betonar också dessa faktorer betydelse vid anställningar. Därmed blir slutsatsen att utbildning och svenska språket är viktiga nycklar till framgång.

Som konstaterades i inledningen finns det i den svenska debatten vitt skilda uppfattningar om olika faktorer betydelse för invandrades möjligheter. Vissa debattörer menar att de som lyfter fram utbildning och språk är fast i ett förlegat ”bristtänkande”, där man felaktigt lägger bördan på dem som har svårt att få tillträde till arbetsmarknaden. Problemen bör med detta sätt att resonera sökas på andra håll, t ex i diskriminerande beteende hos arbetsgivare som letar förevändningar för att inte anställa personer med viss bakgrund.

Vi motsäger inte att diskriminering förekommer på den svenska arbetsmarknaden och har själva studerat denna fråga på olika sätt.⁹ Det finns flera studier som gör troligt att diskriminering i någon form är en faktor av betydelse på arbetsmarknaden, se exempelvis studien av Carlsson och

⁹ Se Rooth (2001) och Rooth och Åslund (2005).

Rooth (2007) i detta nummer av *Ekonomisk Debatt*. Men den antingen-eller-argumentation som förs hindrar tyvärr mer nyanserade diskussioner kring integrationsfrågan. Det är naturligtvis fullt möjligt att diskrimineringen är omfattande, men att individuella egenskaper ändå har stor betydelse för invandrades framgång på arbetsmarknaden.

En möjlig effekt av debatten kring diskriminering är att personer förväntar sig att bli diskriminerade och avstår från att investera i utbildning och andra former av humankapital, eftersom de inte tror att det lönar sig. De resultat vi presenterat visar att individers val av utbildning och i vilken utsträckning de väljer att investera i goda språkkunskaper har stor betydelse för deras framgång på den svenska arbetsmarknaden. Det stämmer således inte alls att dessa två grundläggande beståndsdelar i individers humankapital är en meningslös investering.

Av dem som påbörjade svenska för invandrare under läsåret 2002/03 hade enbart 34 procent fullföljt dessa studier efter läsåret 2004/05 (Skolverket 2006). Hela 40 procent hade avbrutit utbildningen eller tagit studieuppehåll. Kan dessa mönster möjligen bero på dålig motivation till följd av felaktiga ”fakta” om språkkunskapers betydelse för framgång på arbetsmarknaden? När det gäller utbildning skulle det vara förödande om ungdomar med utländsk bakgrund avstår från att utbilda sig på grund av att de felaktigt tror att detta inte kommer att löna sig. De studier som finns om synen på utbildning och karriär bland ungdomar med utländsk bakgrund verkar nå olika slutsatser kring detta (Lundqvist 2006). Vi får hoppas att de som menar att invandrarungdomar ser utbildning som en väg till en bättre situation har rätt, snarare än de som förmedlar bilden av desillusion och förväntan om diskriminering.

De resultat vi har presenterat ger starkt stöd för att grundläggande individuella kvalifikationer har stor betydelse för möjligheterna att lyckas. Generella utbildningsinsatser och svenskundervisning bör därför finnas med när integrationsbefrämjande åtgärder diskuteras. Dock är det viktigt att påpeka att detta är under förutsättning att insatserna faktiskt höjer kvalifikationerna – humankapitalet. Som framgår av t ex Åslund m fl (2006) är det inte ovanligt att människor tillbringar alltför lång tid i insatser som rimligen inte uppfyller detta krav.

Det förefaller som att arbetsgivare upplever betydande svårigheter att bedöma både utländska utbildningar och utlandsföddas kunskaper i svenska. Då dessa problem i förlängningen kan leda till att sökande med viss bakgrund sällas bort finns det både rättssäkerhets- och effektivitetsmässiga skäl att ta fram bättre verktyg för att underlätta denna process. Under senare år har en del steg i rätt riktning tagits. Ett exempel är att Valideringsdelegationen har tillsatts för att utveckla valideringen av utbildning och yrkeskunskaper. Det finns också en mängd lokala insatser som är inriktade på validering.

Möjligen kan man se en större brist på initiativ när det gäller verktyg för att mäta kunskaper i svenska språket. En inte så spekulativ tanke är

att uttrycket ”språktest” har kommit att sammankopplas med frågor om medborgarskap och därför inte heller diskuteras i arbetsmarknadssammanhang. Men ett väl utformat test skulle kunna vara ett viktigt kvitto för den enskilde arbetssökande att visa arbetsgivare för att minska risken att man inte bedöms utifrån sina faktiska kvalifikationer. Ett Sverige där en växande del av befolkningen har sin bakgrund utanför landets gränser, och där många upplever att arbetsmarknadens dörrar är stängda, har inte råd att inte diskutera åtgärder som på goda teoretiska och empiriska grunder kan väntas leda till en effektivare och mer rättvis arbetsmarknad.

REFERENSER

- Björklund A, P-A Edin, P Fredriksson och A Krueger (2003), *Den svenska skolan – effektiv och jämlik?*, Valfärdspolitiska rådets rapport 2003, SNS Förlag, Stockholm.
- Borjas, G J (1984), ”The Economic Status of Male Hispanic Migrants and Natives in the Unites States”, i Ehrenberg, R (red), *Research in Labor Economics*, JAI Press, Greenwich.
- Boyd, S (2004), ”Utländska lärare i Sverige – attityder till brytning”, i Hyltenstam, K och I Lindberg (red), *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle*, Studentlitteratur, Lund.
- Card, D (1999), ”The Causal Effect of Education on Earnings”, i Ashenfelter, O och D Card (red), *Handbook of Labor Economics*, vol 3, North-Holland, Amsterdam.
- Carliner, G (1980), ”Wages, Earnings and Hours of First, Second and Third Generation American Males”, *Economic Inquiry*, vol 18, s 87-102.
- Carlsson, M och D-O Rooth (2007), ”Etnisk diskriminering på svensk arbetsmarknad – resultat från ett fältexperiment”, *Ekonomisk Debatt*, årg 35, nr 3, s 55-68.
- Constant, A och M-L Schultz-Nielsen (2004), *Migrants, Work, and the Welfare State*, University Press of Southern Denmark, Odense.
- Dustmann, C och A van Soest (2001), ”Language Fluency and Earnings: Estimation with Misclassified Language Indicators”, *Review of Economics and Statistics*, vol 83, s 663-674.
- Dustmann, C och A van Soest (2002), ”Language and the Earnings of Immigrants”, *Industrial and Labor Relations Review*, vol 55, s 473-492.
- Gwartney, J och J Long (1978), ”The Relative Earnings of Blacks and Other Minorities”, *Industrial and Labor Relations Review*, vol 31, s 336-346.
- Larsson, T (1999), ”Språkets roll som en ekonomisk integrationsfaktor”, i *Social och ekonomisk förankring bland invandrare från Chile, Iran, Polen och Turkiet*, Socialstyrelsen, Stockholm.
- Lundqvist, C (2006), ”Karriärvägar för ungdomar med utländsk bakgrund”, expertbilaga till Rapport Integration 2005, Integrationsverket, Norrköping.
- Mincer, J (1974), *Schooling, Experience and Earnings*, Columbia University Press for the National Bureau of Economic Research, New York.
- Näringsdepartementet (2004), ”Öppna dörrar – sänkta trösklar”, Ds 2004:22, Fritzes, Stockholm.
- Rooth, D-O (2001), ”Etnisk diskriminering och ’Sverige-specifik’ kunskap – vad kan vi lära från studier av adopterade och andra generationens invandrare?”, *Ekonomisk Debatt*, årg 29, nr 8, s 535-546.
- Rooth, D-O och O Åslund (2005), ”Orsakar främlingsfientlighet diskriminering på arbetsmarknaden? Erfarenheter efter 11 september”, *Ekonomisk Debatt*, årg 33, nr 1, s 5-15.
- Rooth, D-O och O Åslund (2006), *Utbildning och kunskaper i svenska – framgångsfaktorer för invandrade?*, SNS Förlag, Stockholm.
- Skolverket (2006), ”Beskrivande data 2006. Förskoleverksamhet, skolbarnomsorg, skola och vuxenutbildning”, Rapport 283, Fritzes, Stockholm.
- Åslund O, R Erikson, O Nordström Skans och A Sjögren (2006), ”Fritt inträde? Ungdomars och invandrades väg till det första arbetet”, Valfärdsrådets rapport 2006, SNS, Stockholm.
- Öckert, B (2002), ”Do University Enrollment Constraints Affect Education and Earnings?”, Working Paper 2002:16, IFAU, Uppsala.